

ETNOLOGIJA V MUZEJIH NA MADŽARSKEM

MARIJA KOZAR-MUKIČ

Etnološke zbirke v madžarskih muzejih so komaj več kot sto let stare. Najpomembnejše vprašanje v zgodovini teh zbirk je bilo, kako naj bi postali predmeti, ki so jih v začetku zbirali kot zanimivosti, nacionalna vrednota, izhodišče za znanstveno raziskovanje.

Na etnološkem oddelku Madžarskega narodnega muzeja (Magyar Nemzeti Múzeum) so ob ustanovitvi leta 1872 imeli le zbirko predmetov iz Azije. V zadnji tretjini 19. stoletja pa so pridobili vedno več predmetov, značilnih za življenje madžarskega in nemadžarskega prebivalstva Karpatskega bazena. Več kot deset tisoč predmetov so prevzeli od 'Etnološke vasi', ki je bila v Budimpešti postavljena za časa proslav tisočletnice Madžarske (1896). Na podlagi tega je Zsigmond Batky pripravil tipologijo madžarskih etnoloških predmetov in je l. 1906 izdal priročnik za urejanje etnoloških zbirk v muzejih na podeželju.¹ Na podlagi tega priročnika, ki se uporablja še danes, se je izoblikoval dokaj enotni sistem inventarizacije etnoloških zbirk v muzejih na Madžarskem. Delo v podeželskih muzejih so v 1920-30-ih letih koordinirali sodelavci Etnološkega muzeja v Budimpešti (ustanovljen l. 1892).

Leta 1949 je začel delovati Državni center za muzeje in spomeniško varstvo, ki je imel nalogo, da pripravi poddržavljanje vseh muzejev ter izoblikuje nov muzejski sistem. Od leta 1953 usklajujejo delo v muzejih na Madžarskem referenti na Oddelku za muzeje pri ministrstvu za kulturo. Poskušali so izoblikovati enoten sistem. Centralno so financirali nakup predmetov, postavitve razstav, in spodbujali enotno etnološko dokumentacijo.

Z letom 1962 se začena nova doba v zgodovini madžarskih muzejev. Takrat so začeli z organizacijo sistema županijskih muzejev. To je pomenilo hkrati decentralizacijo in centralizacijo. Vloga budimpeštanskih organizatorjev se je zmanjšala. V okviru posameznih županij pa je to pomenilo centralizacijo, saj so vse muzeje, razstavišča in zbirke podredili županijskim muzejem. Tako je nastalo enotno muzejsko omrežje, ki so ga do leta 1990 financirali županijski sveti. Po spremembi sistema na Madžarskem se muzeji načelno lahko osamosvojijo, je možnost za decentralizacijo. Dejansko pa še naprej obstaja omrežje županijskih muzejev, saj posamezni mestni in vaški uradi samouprave nimajo dovolj finančnih sredstev za vzdrževanje muzejev. Muzeji, ki so ostali v okviru županijskih muzejev, so financirani še naprej iz državnega proračuna.

Županijski muzeji zbirajo predmete in dokumente na celem območju županije in imajo kustose različnih strok (etnologija, arheologija, zgodovina, naravoslovje, umetnostna zgodovina ipd.). Tudi **pokrajinski muzeji** zbirajo na celotnem območju županije, toda niso več tako kompleksni kot županijski muzeji. Omejujejo se le na določeno področje, največkrat na lokalno zgodovino ali etnologijo.

Mestni ali vaški muzeji zbirajo le gradivo - večinoma lokalnozgodovinsko in etnološko - določenega naselja. V 60-ih letih se razmahne ustanovitev t.i. 'pokrajinskih hiš', 'in situ', ohranjenih spomenikov ljudskega stavbarstva. To so samo razstavišča. Tam, kjer so tudi **etnološki muzeji na prostem**, so prej omenjena razstavišča pod upravo le-teh, vsi skupaj pa so pod upravo županijskega muzeja. Etnološko delo v županijskih muzejih strokovno koordinirajo sodelavci Etnološkega muzeja v Budimpešti.

Etnološke zbirke v raznih muzejih na Madžarskem hranijo tudi razne dokumente. To so rokopisi, fototeka, diateka in tudi filmoteka, avdioteka. Različne tipe muzejev na Madžarskem lahko definiramo tudi s številom predmetov, ki jih hranijo.

Tako naj bi imeli županijski muzeji povprečno do 9-15000 etnoloških predmetov. Pokrajinski muzeji od 4 do 7 tisoč, mestni in vaški muzeji pa od 1000-3000 predmetov. V županijskih muzejih je okrog 80-100 tisoč listov rokopisne dokumentacije in od 5-30000 fotonegativov. Od konca 60-ih let skoraj vsak županijski muzej izdaja svoj letopis, v katerem so objavljene tudi etnološke študije. Etnološki muzej v Budimpešti in Etnološki muzej na prostem v kraju Szentendre imata skupaj blizu 200000 predmetov, več kot poldrugi milijon listov rokopisnega gradiva in blizu 400000 fotonegativov. V zbirki so predmeti in dokumenti od druge polovice 18. stoletja naprej, ki izvirajo s celotnega območja Madžarske. Nanašajo se na madžarsko in nemadžarsko prebivalstvo. Zbirke v podeželskih muzejih so mlajše. Shranjujejo gradivo iz zadnje tretjine 19. stoletja in iz 20. stoletja.

Število etnoloških predmetov v županijskih muzejih je približno tolikšno, kot število predmetov v Etnološkem muzeju v Budimpešti. Število fotonegativov in rokopisnih listov pa je enako številu le-teh v dveh državnih muzejih. Tretjo tretjino etnološke zbirke Madžarske sestavljajo predmeti in dokumenti v pokrajinskih, mestnih, vaških muzejih ter muzejih na prostem. Ta zbirka predmetov in dokumentov je - po mnenju madžarskih etnologov - lahko izhodišče za obnovo etnološke znanosti na Madžarskem v prihodnje.²

To gradivo je le delno obdelano in žal ni vedno dovolj dokumentirano. V letih 1950-1960 je število podeželskih muzejev hitro naraslo. V tem obdobju je postalo ogroženo tradicionalno kmečko življenje. Čez noč so postali predmeti in z njimi povezano znanje, ki se je nakopičilo skozi stoletja, brez vrednosti. Muzeji so reševali, kar se je le dalo. Raziskovalno delo so zanemarjali v prid zbirateljskemu. Kustosi so si prizadevali, da bi - kolikor je bilo mogoče - popolno in natančno popisali oziroma zbrali sestavine ljudske kulture, ki jih je treba rešiti pred pozabo in spreminjanjem. Za to obdobje je torej značilno predvsem zbiralstvo in pomanjkanje teoretskega poglobljanja.

Danes dela v madžarskih muzejih blizu 150 kustosov-etnologov, ki so že diplomirani in opravljajo svoje delo strokovno. Gradivo, ki so ga kolegi-predniki rešili pred uničenjem, je temelj za nadaljnje znanstvene obdelave madžarske etnologije.

Madžarsko etnološko društvo (od 1889) je v začetku nadomeščalo neobstoječe etnološke ustanove. Pozneje je podpiralo nastanek le-teh in do danes združuje

etnologe, ki delujejo v raznih ustanovah, ter vse prijatelje ljudske kulture, nestrokovnjake. Društvo je v svojem glasilu *Ethnographia* (od 1890) redno poročalo in poroča tudi o etnološkem delu v muzejih. Dolgo časa so bili muzeji edini okvir etnološkega znanstvenega dela. Sredi 60-ih let so nastale druge ustanove: Inštitut za etnologijo pri Madžarski akademiji znanosti, samostojni Etnološki muzej na prostem v kraju Szentendre. Razmahnilo se je tudi znanstveno delo sodelavcev Etnološkega oddelka na univerzi v Budimpešti.

Položaj etnološkega raziskovanja na Madžarskem in perspektive le-tega je bila tema posvetovanja etnologov leta 1988.³ V zadnjih 20-30-ih letih se je povsod po svetu, tako tudi na Madžarskem, začela naša stroka spreminjati. Etnologija je bila v začetku 'nacionalna znanost', ki je iskala identiteto naroda v tradicionalni kmečki kulturi, tudi na Madžarskem. Danes se etnologija tudi tu približuje družboslovnim vedam. Kritično analizira enostranskost tiste podobe, ki so jo izoblikovali v madžarski etnologiji v preteklosti. Več predavateljev je poudarjalo, da je dogmatizem petdesetih let zavedel madžarsko etnologijo v smer empirizma, opisovanja in dokumentiranja.

Empirizem je v petdesetih letih bil neke vrste obrambno sredstvo proti dogmatizmu. Nekaj ideoloških razprav je bilo tudi v šestdesetih in sedemdesetih letih. Število publikacij priča o tem, da se je tudi v madžarski etnologiji pojavilo zanimanje za strukturalizem, semiotiko in raziskovanje sedanosti. Ob koncu 70-ih let se je pokazalo zanimanje za kulturne sisteme, za regionalno kulturo, leta 1983 pa za zgodovinsko antropologijo.

V 1980-ih letih nekaj časa ni bilo metodoloških razprav. Nekaj manjših delovnih skupin se je začelo zanimati za kvantitativno analizo in za uporabo računalnika (npr. pri verovanju, kmečkih inventarjih).

Nekateri madžarski etnologi se zanimajo tudi za vizualno antropologijo, za stike med posameznimi obdobji človeškega življenjskega cikla, življenjske poti posameznika in družine ter družbene mobilizacije. Več madžarskih etnologov misli, da je v domači etnologiji neogibno menjanje paradigme. Toda ne iz ideoloških razlogov, ampak zaradi modernizacije. V madžarski družbi je nastala situacija, ki jo je povzročilo prestrukturiranje družbe in sprememba načina življenja.

Kmečko znanje o naravi, gospodarstvu, ki se prilagaja naravnim okoliščinam, lahko nudi smernice za oblikovanje ekoloških vprašanj. Etnologija s tem, da raziskuje vsakdanje življenje (npr. predmeti v gospodinjstvu, gospodarska strategija družin, omrežje stikov znotraj in zunaj naselja, seksualna kultura kmečkih slojev itn.) odkrije take informacije o današnjem življenju, strukturi, omrežju stikov današnje družbe, ki so za druge stroke nedosegljive. Na Madžarskem se ukvarja več etnologov z rekonstrukcijo vsakdanjega načina življenja. V referatih in koreferatih so madžarski etnologi poskušali določiti perspektive in naloge v prihodnjih letih. Prvotna naloga naj bi bila, da se načrtno nadaljuje zbiranje podatkov in izdelajo novi programi za zbiranje. Stroka namreč ni mogla slediti spreminjajoči se resničnosti. Neraziskano je poslednje obdobje kmečkega načina življenja, tradicionalna obrt in delavska

kultura, ki izginja. Več etnologov je zanikalo, da etnologija raziskuje družbene in kulturne pojave, ki izginjajo. Pravijo da: "Ljudska kultura živi, ne smemo je pokopati!" Dejstvo je, da ob diskontinuiteti moramo opaziti tudi pojave kontinuitete in oživljanja. Tako na primer folkloro, ki nastaja v današnjih dneh, oblike obnašanja, ki jih bodo v prihodnosti antropologi imeli za tradicijo.

Splošno se strinjajo madžarski etnologi s tem, da etnologija, čeprav je glede svojega predmeta, metode in mesta med sorodnimi vedami sestavljena iz različnih delov - želi obdržati svojo enotnost. Etnologija ima veliko stikov z raznimi vedami. Zaradi tega je potrebno pregledati te teme skupaj s predstavniki sorodnih ved. Nekateri menijo, da je folkloristika predvsem znanost o umetnosti, ki preučuje svoj predmet iz estetičnega vidika, in je samo v drugi vrsti zgodovinska znanost.

Madžarski etnologi poudarjajo pomen raziskovanja dokumentov, listin in predmetov, ki jih hranijo arhivi in muzeji. To je neskončna perspektiva tudi za etnologue, ne samo za zgodovinarje.

Nekateri menijo, da je etnologija predvsem 'znanost o identiteti'. Še bolj je potrebno izpostaviti povezanost med ljudskimi in nacionalnimi kulturami. Etnologija bo imela delo, dokler se bo ljudstvo sveta delilo v razna ljudstva. Spet drugi poudarjajo večnost oralne tradicije. Tu opozarjajo na nepismenost ter na dejstvo, da tudi pri pismenih ljudeh obstaja ustna tradicija vicev, pregovorov, resničnih zgodb, legend ipd. Lahko pa etnologi raziskujejo tudi mikroskupine, ki so za druge stroke nedosegljive, ker živijo pod makrodružbo.

Univerzitetni profesorji so posebej podčrtali problem proučevanja etnologije na univerzi. Diplomirani etnologi naj bi poznali specialne tehnike zbiranja in analize podatkov (npr. spoznavanje arhivskega dela, računalnika ipd.). Morali bi poznati tudi delo in metode sorodnih strok.

Dve tretjini madžarskih etnologov je zaposlenih v muzejih. Njihova naloga je predvsem postavljanje razstav. Za temeljito znanstveno raziskovalno delo imajo premalo časa. Pri etnologih v raziskovalnih centrih pa se je izoblikovala tako imenovana 'etnologija ob pisalni mizi in v fotelju'. Večina teh etnologov hodi premalo na teren, le redko zbirajo predmete in podatke na terenu.

Nad celotnim gradivom, s katerim danes razpolaga madžarska etnologija, ni pregleda. So poskusi v to smer, da bi s pomočjo računalnikov inventarizirali vse etnološke predmete in dokumente (diapozitive, filme, risbe ipd.), ki jih hranijo madžarske etnološke ustanove. Tudi na posvetovanju l. 1988 se je izkazalo, da si madžarski etnologi želijo skupni raziskovalni program.

V 60-70-ih letih so se zelo trudili, da bi sestavili "priročnik" madžarske ljudske kulture. Leta 1979 je tudi izšla knjiga z naslovom "Madžarska etnologija" in so začeli izhajati zvezki iz serije pod istim naslovom.⁴

V osemdesetih letih je že več etnologov dvomilo o tem, da so taki priročniki sploh potrebni. Po njihovem mnenju naj bi taki priročniki ovirali nadaljnje raziskave,

konservirali zastarele poglede, kanonizirali rezultate nekaterih raziskovanj, pogledov. Lahko bi mislili, da je s tem vprašanje rešeno, zaprto, in da priročniki podajajo nekakšno 'uradno' stališče. Pristaši priročnikov pa menijo, da obstaja družbeno povpraševanje po takih sintetičnih delih.⁵

Peter Niedermueller meni, da je madžarska etnologija nekaj časa že v krizi. Predvsem na teoretičnem in metodološkem področju. Etnološka znanost na Madžarskem je danes znanost, ki "ovira samo sebe". Skupni imenovalec tradicij iz zgodovine stroke, institucionalnih struktur in osebnih interesov je ohranjanje in nadaljevanje raziskovalne prakse, ki so jo navajeni, ki je rutinskega značaja in se zapira v umetne okvire ter zahteva malo intelektualnih naporov. Ko se madžarska etnologija zadovolji z registriranjem nekaterih oblik obnašanja, kulturnih pojavov, oziroma s primerjanjem razširjenosti le-teh - s tem izloči prav tiste dimenzije raziskovanja, ki pomenijo individualne značilnosti etnološko-antropološkega spoznavanja. Obnašanje, kulturni pojavi so pravzaprav le lupina kulturnega pomena, reprezentacija kulture. Za Niedermuellerja je "etnologija, antropologija" predvsem znanost o razumevanju in interpretaciji vsakdanjega življenja. Prav zaradi tega ne misli, da bi morali naši stroki postaviti meje v prostoru in času. Etnologija in antropologija sta predvsem aspekt in metoda, ki ponujata možnost za razumevanje navidez nerazumljivega in nerazložljivega človeškega obnašanja. Danes, ko se že odkrito lahko govori o krizi madžarske družbe, moramo poudariti pomen te metode pri odkrivanju narave te krize. Resnični problemi madžarske družbe se namreč skrivajo v globokih sferah vsakdanjega življenja, kamor sociološke, politološke analize ne morejo več prodreti.⁶

Razstavni prostor Bakony Muzeum, Veszprem

V koreferatu na to temo je bilo povedano, da pravzaprav ne moremo govoriti o specifično etnoloških, socioloških ipd. temah, področjih in metodah. Če pogledamo sredstva, ki jih imamo za specialno etnološko-antropološka (npr. opazovanje z udeležbo, načelo ključnih informatorjev, psihoanalitične intervjuje, analizo dokumentov), vidimo, da jih uporabljajo tudi druge stroke. Razlika je predvsem v uporabi sredstev in v medsebojnem razmerju in v razmerju do drugih sredstev. Etnološke, antropološke raziskave so predvsem kvalitativnega značaja. V zadnjih letih poteka v vodilnih delavnicah madžarske etnologije, predvsem v Inštitutu za etnologijo pri Madžarski etnologiji znanosti, na etnološkem oddelku Filozofske fakultete Eotvos L. ter v Etnološkem muzeju v Budimpešti precej raziskav v nakazani smeri.⁷

Opombe

¹ Batky, 1906

² Selmeecsi Kovacs-Szabo, 1989. 307-308

³ Sedanjost in perspektive etnološkega raziskovanja: rezultati in naloge, teoretska vprašanja. Budimpešta, 16-17. XI. 1988

⁴ Poročilo o posvetovanju gl. Ethnographia 1990/1. 111-130.

⁵ Paladi-Kovacs, 1990/1. 119.

⁶ Niedermueller, 1990/1. 127-130.

⁷ Szent-Ivanyi, 1990/1. 130.

SKRITA ZATIŠJA TRŽIČA

Etnološka dediščina v 21. stoletju

TITA OVSEMAR

Etnološka dediščina in turizem

Vsakovrstni aspekti preučevanja načina življenja Slovencev so pripomogli k lažjemu in pravilnejšemu razumevanju, pa tudi k reševanju marsikaterih problemov že v 20. stoletju, vendar pa dobronamerne strokovne sugestije še vedno niso prodrle v zavest vseh tistih, ki so jim bile namenjene.

Prav nobenega smisla nima, da našo bližnjo prihodnost zaradi političnih sprememb v državi idealiziramo. Preden bo naša mlada država uspela rešiti svoje najbolj pereče probleme, bo preteklo še mnogo časa. Na srečo za Slovence ni ravno značilno, da bi križem rok čakali na stvari, ki prihajajo in bodo take, kakršne pač bodo. Problem je le v tem, da za uresničitev vsake novitete potrebujemo veliko preveč časa.